

16. Islam og Coronakrisen

Af Thomas Fibiger, lektor og Martin Riexinger, lektor, Afdeling for Arabisk og Islam-studier. E-mail: thomas.fibiger@cas.au.dk.

Fredag den 13. marts kunne man i Kuwait høre en ny form for bønnekald (*adhān*). Normalt indgår udråbet 'kom til bøn' før de fem daglige bønner fra minareter i den muslimske verden (i al fald samfund, hvor man kan kalde til bøn fra minareten), og til fredagsbønnen opfattes det almindeligvis som obligatorisk for sunnimuslimske mænd at komme til moskeen. Men denne fredag – i den uge hvor det meste af verden lukkede ned – lød kaldet: 'bed i jeres hjem'.¹⁵⁶ En bemærkelsesværdig forandring af et 1400 år gammelt ritual, der går tilbage til profeten Muhammads udsagn og sædvaner (*hadith*) – men en undtagelse som hadith også giver mulighed for i særlige tilfælde, som fx en naturkatastrofe, idet profeten selv skulle have udsat fredagsbøn på grund af stærk regn og oversvømmelse.¹⁵⁷ Den samme tilgang blev også anbefalet i fatwaer fra Det islamiske religiøse Råd i Singapore og al-Azhar i Kairo og den pakistanske sufistisk orienterede prædikant Ṭāhir ul-Qādrī, som i modsætning til de fleste sunnitiske organisationer anbefalede at suspendere fredagsbønnen i sit hjemland.¹⁵⁸ Heller ikke i Kuwait var alle enige i de religiøse autoriteters beslutning. Ḥākim al-Muṭāyri, en professor i koraneksegese, som betragtes som salafist, og som er modstander af Kuwaits regerende Āl Ṣubāḥ-dynasti, benægtede at regeringen kan påberåbe sig et eksempel fra Koranen eller hadith for at retfærdiggøre lukning af moskeerne under en epidemi, fordi muslimer netop her skal samles og bede om forladelse for deres synder.¹⁵⁹

Dette eksempel om bønnekald viser i en nøddeskal, hvor varierede muslimske responser til COVID-19-epidemi kan være, og at der ofte står en kamp om religiøs fortolkningsautoritet bag konfrontationen mellem fleksibilitet og pragmatisme i forhold til principfasthed og kompromisløshed. De store variationer afspejler desuden, at der ikke findes en central autoritet i islam, især ikke inden for sunni-islam. I denne artikel vil vi belyse, hvordan corona-situationen har påvirket islamiske ritualer og muligheden for større muslimske forsamlinger rundt om i verden, samt til sidst diskutere islamisk argumentation i forhold til corona. En ledetråd i artiklens diskussion er netop religiøse organisationers og lederes autoritet i forhold til staten, og desuden betydningen af, hvorvidt islam eller en særlig retning inden for islam er majoritets- eller minoritetsreligion i et samfund.

¹⁵⁶ <https://english.alaraby.co.uk/english/News/2020/3/14/Kuwait-mosques-tell-believers-to-pray-at-home>

¹⁵⁷ Jf. fx diskussionen på fatwa-hjemmesiden islamqa, <https://islamqa.info/en/categories/selected/46/answers/333514/ruling-on-attending-jumua-prayer-and-prayers-in-congregation-in-the-event-of-an-epidemic-or-fear-of-an-epidemic>

¹⁵⁸ Office of the Mufti 2020; <https://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=15347&LangID=1&MuftiType=&سقوط الجمعة والجماعة بسبب الكوارث الطبيعية>; Ṭāhir ul-Qādrī 2020a: 33:20-37:56; Ṭāhir ul-Qādrī 2020b: 00:00-03:20.

¹⁵⁹ <https://twitter.com/DrHAKEM/status/1238529296764977152>; senere betegnede han lukning af moskeerne som den største fare for den islamiske verden siden kalifatets afskaffelse i 1920. <https://twitter.com/DrHAKEM/status/1317444915450740736>.

Islamiske ritualer og deres indskrænkning

Sundhedsmyndigheder og regeringer i islamiske lande såvel som lande med gamle og nye muslimske mindretal ønskede i februar/marts 2020, at muslimer skulle aflyse fredagsbønnen. Den efter al sandsynlighed første fatwa, som anbefalede lukning af moskeerne, blev allerede udstedt den 18. februar af Det islamiske religiøse Råd (*Majlis Ugama Islam Singapura*) i Singapores "Office of the Mufti", som er en statslig institution, på trods af at muslimer kun udgør et mindretal af befolkningen (14 %). Landet var et af de første, hvor smitten blev spredt uden for Kina, og anbefalingen reflekterer de hårde tiltag fra landets regering, som førte til en hurtig inddæmning.¹⁶⁰

I alle arabiske lande er sunni-islam underlagt stærk statslig kontrol, normalt i form af et ministerium for religiøse anliggender. I midten af marts blev moskeerne lukket for fællesbøn i alle arabiske lande bortset fra Yemen. Denne tilgang blev støttet af en række fatwaer fra religiøse autoriteter såsom al-Azhar universitet i Kairo.¹⁶¹ At de religiøse autoriteter må følge, hvad regeringen og sundhedsmyndighederne beslutter, viser et interview med den marokkanske minister for religiøse stiftelser, som fremhævede at moskeernes genåbning afhænger af "de kompetente myndigheders beslutninger".¹⁶²

Tiltagene i Tyrkiet var mindre radikale, fordi moskeerne aldrig blev lukket fuldstændigt. Religionsmyndigheden *Diyanet İşleri Başkanlığı* påpegede, at man skulle holde sig væk fra moskeerne, hvis man tilhørte en risikogruppe, og fredagsbøn måtte kun afholdes i moskeer med åbne områder. Ved bønnen for en afdød (*janāza*) måtte der kun være få personer til stede.¹⁶³

I både Indien og Pakistan forvalter organisationer, der repræsenterer forskellige religiøse strømninger, det muslimske religiøse liv (moskeer, religiøse uddannelsesinstitutioner). Dette er derfor relativt uafhængigt af staten. Men i corona-krisen indtog lærde i de to lande meget forskellige holdninger til lukning af moskeer. Dette skyldes at de indiske muslimer er et mindretal med en tiltagende prekær status i en periode, hvor hindunationalismen er blevet den største politiske strømning, og desuden fordi en bestemt islamisk organisation har ydet et betydeligt bidrag til smittens spredning, nemlig Tablighī Jamā'at, ved en begivenhed som behandles nærmere nedenfor. I Pakistan er de sunnitiske lærde og deres organisationer derimod vant til at udfordre de siddende regeringer og at gennemtvinge dele af deres agenda med demonstrationer og protester (på trods af at deres partier aldrig vinder særligt mange stemmer). I Indien blev moskeerne lukket i marts måned, som del af en generel lockdown. Dette skridt blev accepteret og støttet af de store islamiske institutioner og organisationer. Da de enkelte indiske delstater åbnede op, under hensyn til den regionale smittesituation siden maj, viste mange af de muslimske organisationer sig at være meget forsigtige i forhold

¹⁶⁰ Office of the Mufti 2020.

¹⁶¹ Brown et al. 2020; Fahmi 2020; <https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=15301&LangID=1&MuftiType=&الإصرارعلىإقامةالجماعةرغمقرارإيقافهأسببفيروسكورونا>; <https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=15300&LangID=1&MuftiType=&سقوطالجمعةوالجماعةسببفيروسكورونا>; <http://www.habous.gov.ma/fr/communiqués/6335-communiqué-du-ministère-des-habous-annulation-de-tous-les-moussems-religieux-dans-le-royaume-à-cause-du-coronavirus.html>.

¹⁶² <http://www.habous.gov.ma/fr/activités-ministérielles-3/144-Interviews-ministre/6377-ahmed-toufiq-les-mosquées-seront-rouvertes-à-la-lumière-des-décisions-des-autorités-compétentes2.html>; <https://www.nouvelobs.com/coronavirus-de-wuhan/20200410.OBS27355/tribune-au-maroc-le-COVID-19-a-fait-sauter-la-crainte-de-faire-passer-le-religieux-au-second-plan.html>

¹⁶³ <https://www.diyane.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29566/cami-ve-mescitlerde-cemaatle-ibadet-edilmesi-hakkinda-genelge-yayinlandi>; <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29423/din-isleri-yuksek-kurulundan-cenaze-namazi-ve-defin-islemleriyile-ilgili-aciklama>

til genåbning.¹⁶⁴ I det anspændte forhold mellem muslimer og regeringen - såvel som de store dele af samfundet, som støtter regeringen - ville de åbenlyst vise, at muslimer er meget ansvarlige borgere, noget de islamiske organisationer også understregede med en række velgørenhedstiltag.¹⁶⁵

I Pakistan forsøgte regeringen også at lukke moskeerne, men var stort set ikke i stand til at gennemføre dette tiltag for sunni-muslimer, idet det store flertal af moskeer kontrolleres af forskellige religiøse strømninger og ikke af staten. Mens deres lærde stort set ikke havde indvendinger imod andre tiltag imod corona-virusen, altså den generelle lockdown, påpegede de at en epidemi ikke er en tilstrækkelig grund til at forbyde en af de mest fundamentale religiøse forpligtelser. Efter folkelige protester imod lukningsforsøg tog den pakistanske regering selv afstand fra dette tiltag.¹⁶⁶ Det shiitiske mindretal agerede anderledes og lukkede moskeerne. I denne situation udnyttede de chancen for at vise sig som det "ansvarlige mindretal" og spillede i den pakistanske kontekst den samme rolle som muslimerne generelt spiller i Indien.¹⁶⁷ Fra den dominerende holdning blandt sunni-muslimerne afveg også Muhammad Ṭāhir ul-Qādrī, som kommer fra den sufistiske Barelwi-bevægelse, men som har reformuleret den på en måde, som er mere tiltalende for folk med en højere, sekulær uddannelse.¹⁶⁸

Derudover har store protester imod lukninger af moskeerne kun fundet sted i Niger, mens det heller ikke lykkedes regeringen i Mali at overtale de muslimske lærde til at indføre en mindsteafstand mellem de bedende under fredagsbønnen. I begge lande er de religiøse institutioner heller ikke underlagt en statslig myndighed. Der har således kun været betydelig modstand imod statslige indgreb i den religiøse praksis i lande, hvor de lærde er relativt autonome og hvor muslimer er i flertal.¹⁶⁹ Den marokkanske beslutning om at lukke moskeerne for fredagsbønnen blev modsagt af en gruppe salafister omkring Sheikh Abou Naim. Kun få fulgte dog hans opråb om at afholde fredagsbøn, og derfor havde politiet ingen problemer med at stoppe deres protester.¹⁷⁰

¹⁶⁴ <https://timesofindia.indiatimes.com/city/hyderabad/will-cooperate-with-govt-measures-asad/articleshow/74720761.cms>; <https://timesofindia.indiatimes.com/india/lockdown-5-0-islamic-centre-of-india-issues-advisory-for-reopening-of-mosques/articleshow/76237447.cms>;

<https://www.thehindu.com/news/national/kerala/lockdown-mosques-in-kerala-to-remain-closed/article31774783.ece>.

¹⁶⁵ <https://www.socialnews.xyz/2020/08/22/hyderabad-asaduddin-owaisi-mumtaz-ahmed-khan-inaugurate-mobile-COVID-19-testing-van-gallery/>; <https://www.facebook.com/watch/?v=103972673111418>; Jamaat-e-islami Hind 2020a; <https://www.sahilonline.net/en/jamaat-e-islami-hind-maharashtras-statewide-donate-plasma-defeat-corona-campaign-from-aug-4-to-6>; en interessant parallel er det arabiske mindretal i Israel: <https://www.timesofisrael.com/analysis-guidance-some-pleading-how-an-arab-israeli-city-is-crushing-COVID-19/>.

¹⁶⁶ <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-southasia-idUSKBN21L0W1>

¹⁶⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=YCU-m18rAH0>

¹⁶⁸ Ṭāhir ul-Qādrī, Muḥammad 2020a, 2020b; Philippon 2011: 230-255.

¹⁶⁹ <https://www.studiotamani.org/index.php/themes/politique/23445-ramadan-et-COVID-19-au-mali-la-distance-d-un-metre-ne-sera-pas-respectee-dans-les-mosques-selon-le-hci>; <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/niger/COVID-19-au-niger-reduire-les-tensions-entre-etat-et-croyants-pour-mieux-contenir-le-virus>

¹⁷⁰ <https://the arabweekly.com/moroccans-reject-salafists-irresponsible-attempt-assailing-closure-mosques>

Muslimske organisationer i Europa lukkede stort set deres moskeer ned i overensstemmelse med regeringernes tiltag, og ofte fremhævedes deres "samfundssind".¹⁷¹ I Storbritannien lukkede moskeer såvel som andre religiøse centre ned på regeringens påbud, hvilket skabte et behov for, at det fragmenterede muslimske miljø blev samlet om nyudnævnte talsmænd for at kunne forholde sig samlet til situationen.¹⁷² Dog holdt en del moskeer fra Deoband-traditionen fortsat åbent, påvirket af diskursen i Pakistan hos denne puritanske strømning.¹⁷³ I Sydafrika har muslimer af den samme orientering anlagt en retssag mod moskeernes nedlukning, som dog blev afvist.¹⁷⁴ Derimod dominerede Tahir ul-Qadris holdning blandt muslimer med pakistansk baggrund i Danmark, selvom denne holdning er en mindretalsopfattelse i Pakistan.¹⁷⁵ Desuden findes der også et eksempel på, at muslimske organisationer gik videre end staten krævede. I Sverige lukkede muslimer deres moskeer ligesom assyriske kristne deres kirker, da smitten rasede især i indvandermiljøer, på trods af Folkhälsomyndighetens lempelige tilgang gav lov til arrangementer med op til 50 deltagere.¹⁷⁶

På grund af opfattelsen af, at fredagsbønnen forudsætter en fysisk forsamling, blev ideen om, at man kunne erstatte den med en virtuel, streamet bøn, stort set forkastet. Enkelte undtagelser findes blandt muslimske mindretal med migrationsbaggrund.¹⁷⁷ Der findes dog alligevel fredagsprædikener på nettet.¹⁷⁸ Et lignende spørgsmål om hvorvidt de frivillige yderligere bønnen i Ramadanens nætter (*tarāwīh*) må streames, når man ikke kan forsamles, er de lærde uenige om.¹⁷⁹

Tiltag mod corona påvirker også andre muslimske ritualer som fx begravelse.¹⁸⁰ Denne problematik bliver sjældent omtalt i fatwaer, dog findes et eksempel fra *Dār ul-‘ulūm* i Deoband, den største religiøse uddannelsesinstitution (*madrassa*) i Nordindien. Mumbais lokale myndigheder holdt op med at tillade, at familiemedlemmer vasker en afdøds legeme, og påpeger i den forbindelse, at kun selve afvaskningen er en pligt, men at den under særlige betingelser endda kan foretages af hospitalernes ikke-muslimske ansatte med en vandslange. Under disse omstændigheder betragtes det desuden som acceptabelt, at den afdøde bliver indhyllet i en bodybag, som skal forhindre virussens spredning.¹⁸¹ I Storbritannien indskærpede en muslimsk lægeorganisation, hvor alvorligt sikkerhedsforanstaltninger må tages, mens sundhedspersonale og islamiske organisationer i Danmark arbejdede sammen for at demonstrere, hvordan de døde kan vaskes

¹⁷¹ Kühle 2021; den tyske afdeling af den tyrkiske religionsmyndighed bryster sig endda at have været den første religiøse organisation overhovedet, som har sat tiltag imod COVID-19 i gang: <http://www.ditib.de/detail1.php?id=702&lang=de>

¹⁷² Wyatt 2021.

¹⁷³ Birt 2020.

¹⁷⁴ <https://ewn.co.za/2020/04/28/muslim-groups-to-challenge-govt-lockdown-regulations-in-court>; South Africa: North Gauteng High Court, Pretoria 2020; organisationen bagved retssagen er en af de få muslimske eksempler på benægtelsen af corona i forbindelse med påstanden at sygdommen stammer fra 5G: <http://www.asic-sa.co.za/>.

¹⁷⁵ Langholm Larsen et al. 2020: 13-14.

¹⁷⁶ <https://sverigesradio.se/artikel/7458366> ; <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/sodertalje/20-tal-syrisk-ortodoxa-kyrkor-stanger-stor-radsla-efter-att-forsamlingsmedlem-dott-av-coronasmitta>

¹⁷⁷ <https://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=15339&LangID=1&MuftiType=&از صلاة الجمعة خلف التلفاز> ; <https://www.abc.net.au/religion/coronavirus-it-is-time-to-virtualise-muslim-mass-prayers/12192366>

¹⁷⁸ Religionsmyndigheder af enkelte lande producerede dem også for migrantsamfund i Vesten: Kühle 2021.

¹⁷⁹ <https://www.amjaonline.org/fatwa/en/87755/taraweeh-prayers-in-the-midst-of-the-COVID-19-coronavirus-pandemic> ; <https://en.yabiladi.com/articles/details/92549/coronavirus-virtual-taraweeh-prayers-sharia-compliant.html> ; <https://www.mapsredmond.org/events/virtual-taraweeh/>

¹⁸⁰ Hijri, Hijri & Lakasing 2020.

¹⁸¹ <https://www.darulifta-deoband.com/home/ur/Death--Funeral/178>

under hensyn til smittefaren.¹⁸² I Sri Lanka, derimod, var muslimerne konfronteret med en helt anden situation, idet de måtte føje sig for regeringens ordre om, at alle som døde af COVID-19 bør kremes (se Jørn Borups artikel om buddhisme i et globalt perspektiv i denne version af e-årbogen). Hvordan de har forholdt sig til dette tiltag - eller overgreb - er endnu uklart.¹⁸³

Diskussionen om islamiske responser på corona fokuserer i en stort omfang på indskrænkning af de religiøse ritualer. Imidlertid findes også en religiøs praksis som skal afværge dårligdomme, nemlig *du'ā*, en ikke-rituel bøn om hjælp, som kan foretages individuelt, men som også religiøse ledere foretager på andres vegne. Søger man på nettet på "dua" og "corona" ser man et stort udvalg af bønner fra et spektrum som rækker fra Wahhabi til sufistik og i mange forskellige stilarter.¹⁸⁴ Denne religiøse *coping* praksis er generelt endnu ikke dybtgående udforsket, og det gælder ikke kun med hensyn til corona.

Muslimske store forsamlinger

Et af de mest omfattende – og omtalte – tiltag i relation til islamisk praksis har været aflysningen af den store pilgrimsfærd *hajj* (såvel som den mindre pilgrimsfærd *'umra*, som kan foretages hele året) for alle, der ikke var bosat i Saudi Arabien. *Hajj* er en stor årlig begivenhed, som almindeligvis tiltrækker flere millioner pilgrimme til Mekka for at udføre de ritualer, som er en af Islams fem søjler, og som enhver muslim med muligheden for det bør udføre mindst en gang i sit liv. De usædvanlige billeder af den tomme plads omkring den centrale helligdom Ka'ba'en i Mekka, fuldstændig uden eller med kun meget få pilgrimme, har gået verden rundt – især i den muslimske verden hvor de har været endnu en påmindelse om alvoren og særegenheden i situationen.¹⁸⁵ At pilgrimsfærd bliver aflyst i tilfælde af en epidemi eller andre naturkatastrofer er dog ikke uden fortilfælde i den islamiske historie, og *hajj* er blevet diskuteret som et sundhedspolitisk problem siden 1800-tallet.¹⁸⁶

Hajj og *'umra* er ikke de eneste begivenheder, hvor store mængder af muslimer finder sammen. Mange tilhængere af tolv-shiisme besøger gravsteder for de tolv imamer og nogle af deres slægtninge, ikke mindst fordi man tilskriver disse steder helbredende velsignelse (*baraka*). De har derfor allerede tidligere spillet en rolle i udbredelse af epidemier ligesom i tilfælde af den såkaldte "spanske syge" (Hart 2020). I 2020 udviklede gravkomplekset for Fāṭimā-i ma'ṣūme, datter af den syvende imam, i Qomm i Iran, et af tolv-shiismens store lærdomscentre, sig som et epicenter for den store spredning af COVID-19 i Iran i februar og marts, et faktum som den iranske ledelse længe ignorerede, åbenlyst også fordi indflydelsesrige grupper i byen har nedlagt veto imod spærring af dette område. Nogle shiitiske pilgrimme (*zā'irūn*) kom tilbage fra Qomm til Pakistan, Indien og Golflandene. I Pakistan, hvor der i forvejen herskede stærke sekteriske spændinger mellem shia-muslimer og ofte voldsparate radikale sunni-muslimer, blev spørgsmålet om de shiitiske pilgrimme også "sekteriseret". Mens placeringen af shiitiske pilgrimme, der kom tilbage fra Iran i karantæne, havde en sundhedsfaglig baggrund, er sanktioner mod Hazaraerne i Baluchistan, en tolv-shiitisk

¹⁸² <https://britishima.org/wp-content/uploads/2020/04/BIMA-Ghusl-guidelines-QA.pdf>; Kühle 2021.

¹⁸³ Silva 2020; Borup 2021.

¹⁸⁴ Meget emotionelt fra en pakistansk sufi: <https://www.youtube.com/watch?v=DMfaWxOtrig&t=833s>, men også fra imam ved Ka'baen: <https://www.youtube.com/watch?v=vVNMcaZCT-g>; ligesom en Koranrecitation: <https://www.youtube.com/watch?v=IXe3VcnqyU8&t=309s>

¹⁸⁵ Ka'baen blev allerede spærret den 08.03.2020: <https://www.youtube.com/watch?v=ol-VKyBUJT4>.

¹⁸⁶ <https://theconversation.com/hajj-cancellation-due-to-coronavirus-is-not-the-first-time-plague-has-disrupted-this-muslim-pilgrimage-135900>; Sarıyıldız & Macar 2017.

befolkningsgruppe fra Afghanistan, som etnisk er meget genkendelige, et af de mange eksempler på "religious scapegoating" i sammenhæng med corona.¹⁸⁷ Også i Bahrain blev shia-muslimske pilgrimme anset som en særlig risikogruppe, da en større gruppe pilgrimme blev nægtet tilbagerejse til Bahrain fra Iran. Flere pilgrimme døde under karantænen i Iran, og situationen rejste spørgsmål ved Bahrains ansvar over for sine statsborgere og shia-muslimernes status som sådan.¹⁸⁸ Et lignende problematik dukkede op i Indien: Shiitiske pilgrimme som var strandede i Iran blev først hentet tilbage af regeringen, efter en dom fra landets højesteret forpligtede den dertil.¹⁸⁹

COVID-19 og relaterede restriktioner påvirkede også særlige begivenheder som 'Āshūra (de første ti dage i det islamiske kalenderår, i 2020 i slut-august), hvor shia-muslimer mindes profeten Muhammads barnebarn H̄usayns militæriske nederlag og død i slaget ved Karbala i 680. Indskrænkning af 'Āshūra-ritualer har fx i Bahrain givet anledning til diskussion om, hvorvidt det sunni-muslimske styre benytter lejligheden til at indskrænke shia-muslimers rettigheder.¹⁹⁰ I det shia-dominerede Iran blev 'Āshūra-processioner dog også aflyst, og i Irak, landet med de to vigtigste shiitiske gravsteder og lærdomscentre Najaf og Karbala, blev det udført i meget mindre omfang end sædvanligt, fordi religiøse autoriteter ligesom Ayatollah Shīrāzī anbefalede at markere begivenheder "under hensyn til forsigtighedsreglerne".¹⁹¹ I Pakistan hvor 'Āshūra ritualer i årevis kun kunne gennemføres med stærk politibevogtning på grund af mulige voldsomme overgreb, hvis ikke terroristiske angreb, fra sunnitiske sekteriske organisationer, blev de i år tilladt efter mange corona-relaterede sanktioner var blevet ophævet, og på betingelse af at særlige afstandskrav blev overholdt.¹⁹² De årlige *ijtimā'āt* (forsamlinger) som *Tablīghī Jamā'at*, en vækkelsesbevægelse med rødder i den sydasiatiske Deobandskole, plejer at afholde i Indien, Pakistan og Bangladesh, er nogle af de største muslimske sammenkomster overhovedet. I Pakistan var denne begivenhed planlagt til den 10-12. marts. Den blev dog aflyst midt i det hele, ikke mindst på grund af myndighedernes pres. Nogle deltagere var allerede blevet inficeret og vendte tilbage til deres hjemstavn. Flere end 1000 personer blev smittet, og over 10.000 måtte i karantæne, men den politiske virkning af denne hændelse var alligevel begrænset.¹⁹³

Det var til gengæld meget mere politisk sprængfarligt, da en gruppe ledere i bevægelsen afholdt et mindre stormøde i den indiske grens hovedkvarter i Delhis bydel Nizamuddin. Uden at tage hensyn til et lokalt forsamlingsforbud mødtes flere hundrede mennesker fra Indien og udlandet. Det medførte smitte, som spredte sig i deltagernes hjemområder i forskellige indiske delstater og i Sri Lanka, før arrangementet endeligt blev afbrudt som følge af et udgangsforbud den 22. marts. Dette skete i den i forvejen anspændte situation mellem muslimer og den hindunationalistiske regering. Spredning af virusset på grund af det nævnte møde fik meget medieomtale i modsætning til den tilsvarende spredning, som skete efter en Sikh-gurus rundrejse i staten Punjab. Det tog ikke lang tid før hashtagene #CoronaJihad og #TablighiVirus trendede på Twitter, ofte krydret med hårde, fingerede beskyldninger om at muslimer bevidst spredte virusset (læs

¹⁸⁷ Mirza 2020.

¹⁸⁸ <http://birdbh.org/2020/03/efforts-to-return-stranded-bahrainis-continue-to-stall-as-bahraini-airline-refuses-to-carry-passengers-from-oman-who-had-traveled-from-iran/>

¹⁸⁹ <https://www.timesnownews.com/india/article/coronavirus-outbreak-india-iran-supreme-court-praises-mea-for-bringing-back-750-indian-shia-pilgrims-from-qom/572827>

¹⁹⁰ <http://bahrainmirror.com/en/news/58322.html>

¹⁹¹ <https://shiawaves.com/arabic/news/marjaeyat/23122-ا-المؤمنين-على-الشيرازي-المرجع-الشيرازي-على-المؤمنين-ا-ا>

¹⁹² <https://www.worldaware.com/COVID-19-alert-pakistan-police-enforce-restrictions-aug-30-observance-ashura>

¹⁹³ <https://tribune.com.pk/story/2203599/9-27-pakistans-COVID-19-cases-linked-raiwind-ijtima-report>

mere om denne relation mellem hinduer og muslimer i Marianne Qvortrup Fibigers artikel om corona og hinduisme i et globalt perspektiv i denne udgave af e-årbogen).¹⁹⁴

Store masser af muslimer samles også i anledning af nogle store fejringar ved sufistiske helligdomme. Dette fænomen er meget udbredt i Sydasien, hvor *'urs*, en helgens dødsdag ("bryllup med Gud") fejres ud over de religiøse ritualer også med store forlystelser. I modsætning til de almindelige moskeer kontrolleres de store gravsteder af prominente sufistiske ledere i Pakistan gennem en Awqaf-board (myndighed for religiøse stiftelser), som er underlagt regeringen for den tilsvarende provins. Derfor havde politikerne et middel til at forbyde store forsamlinger. En af de største *'urs* finder normalt sted i byen Sehwan Sharif i landets sydligste provins Sindh, men måtte aflyses i april. Den anden store *'urs* ved graven for Ali Hujwayrī kendt som Data Ganj Bakhsh i Lahore blev afholdt i starten af oktober, efter mange restriktioner allerede var blevet ophævet. Fejringen foregik alligevel under særlig kontrol, som ikke skyldtes corona alene. Sufistiske helligdomme, blandt andet de to nævnte, havde - ligesom *'Āshūra* ritualer - været mål for jihadistiske terrorangreb før. De sikkerhedsforanstaltninger, som altså i forvejen var på plads, skulle nu også bruges for at forhindre spredning af virusset.¹⁹⁵

En anden stor sufistisk begivenhed er "Le Grand Magal" i Touba, hovedkvarteret for Mouride-ordenen i Senegal. Landet har fået meget ros for regeringens systematiske tilgang til bekæmpelse af corona med støtte fra de indflydelsesrige sufi-ordener. I forbindelse med denne begivenhed, hvor man forventede flere hundredetusinde deltagere, implementerede regeringen i samarbejde med epidemiologer og ordenens ledere sikkerhedsforanstaltninger for at mindske smittefaren.¹⁹⁶

Islamisk argumentation i forhold til corona

Tidligt i denne artikel fremhævede vi den første fatwa fra Singapore, som anbefaler en lukning af moskeer. Denne fatwa indeholder også alle de argumenter, som er blevet fremført for dette tiltag. Fordi Koranen ikke siger noget om epidemier, refererer fatwaen til en række hadither som forbyder at bevæge sig fra eller til et sted med smitte, som advarer mod at "blande det sunde og det syge", eller som rådgiver om at holde afstand fra spedalske. På et højere niveau refereres også til - det ikke almindeligt accepterede - koncept om lovens formål (*maqāṣid al-sharī'a*) i sunnitisk retsteori, formuleret af al-Ghazālī (1058-1111) og al-Shāṭibī (d. 1388), og som er blevet særligt populært siden slutningen af 1800-tallet. Disse fem formål er beskyttelse/fremme af religion, liv, fornuft, besiddelse og afstamning. I den givne situation må skaden for livet vægtes tungere

¹⁹⁴ <https://www.thehindu.com/news/national/coronavirus-nizamuddin-tablighi-jamaat-markaz-the-story-of-indias-largest-COVID-19-cluster/article31313698.ece>; <https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/who-is-to-blame-for-virus-going-viral-from-nizamuddin/article31264902.ece>; <https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/tablighi-jamaat-leader-booked-for-culpable-homicide-after-attendees-die-of-coronavirus/article31346315.ece>.

¹⁹⁵ <https://tribune.com.pk/story/2196599/1-lal-shahbaz-qalandars-urs-slip-without-usual-celebrations>; <https://www.thenews.com.pk/print/725804-data-darbar-urs-begins>

¹⁹⁶ https://www.lepoint.fr/afrique/magal-de-touba-en-temps-de-COVID-19-un-defi-sanitaire-de-taille-03-10-2020-2394716_3826.php; https://www.lepoint.fr/afrique/senegal-le-coronavirus-au-confluent-du-politique-et-du-religieux-14-03-2020-2367166_3826.php; <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2020/09/06/COVID-19-why-senegal-outpacing-us-tackling-pandemic/5659696002/>; Ross 2006.

end nytten for religion.¹⁹⁷ Dette princip blev også fremført i en fatwa af al-Azhar i Kairo såvel som af det marokkanske stiftelsesministerium og af Ka'ba'ens imam.¹⁹⁸

Der hersker uenighed angående spørgsmålet om en muslim, som dør af corona, må betragtes som martyr. Det gælder i hvert fald for pest, og derudfra har al-Azhars lærde og de Forenede Arabiske Emiraters stormufti draget den konklusion, at det også gælder corona.¹⁹⁹ Jordans fatwaråd betragter det dog kun som en mulighed, mens den populære indiske prædikant (ikke en lærd) Zakir Naik benægter det.²⁰⁰

Benægtelsen af at der findes infektioner (et delaspekt af benægtelsen af naturkausalitet), en i mange århundrede dominerende position blandt sunnitiske lærde, og som i 1800-tallet blev fremført imod introduktion af karantæner, har i den nuværende pandemi næsten ikke spillet nogen rolle.²⁰¹ Et eksempel stammer fra det fransksprogede website *Ahbāsh*, en med deres egne ord antimodernistisk sufistisk bevægelse med centrum i Libanon.²⁰² I Iran anbefalede enkelte lærde midler mod Corona ud fra de historiske imamers udsagn, men generelt ser det alligevel ud som at referencer til alternativ "islamisk" medicin spiller en rolle, ikke en gang i Sydasiens hvor mange lærde praktiserer *yūnānī ṭibb*, "græsk medicin" som bygger på den antikke teori om de fire kropsvasker, som deres levebrød.²⁰³ Marianne Qvortrup Fibiger beskriver i sin artikel om hinduisme i globalt perspektiv, at mange af dens repræsentanter fortolker COVID-19 som straf for, at menneskeden har ødelagt den naturlige ligevægt. Denne tankegang findes ikke hyppigt i den islamiske kontekst. Her kan dog henvises til Jamā'at-i Islāmī i Indien, som også forklarer corona som resultat af naturens ødelæggelse.²⁰⁴

Samlet kan vi således se, at islam ikke bliver brugt til at argumentere 'imod corona' eller imod betydningen af denne sygdom, men snarere til at forholde sig – positivt eller negativt – til myndighedernes nedlukning af samfundet og ikke mindst moskeer og muslimske forsamlinger. Det er tydeligt, at der hvor islam er en mindretalsreligion, og der hvor en bestemt islamisk retning er i mindretal (fx Indien, shia i det

¹⁹⁷ Opwis 2019.

¹⁹⁸ <https://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=15301&LangID=1&MuftiType=&> الإصرار على إقامة الجمة رغم قرار إيقافه بسبب فيروس كورونا المؤسسة ات/1169- الفتوى/14552- فتوى-من- المجلس- http://www.habous.gov.ma/ - اعة رغم قرار إيقافه بسبب فيروس كورونا المتوفى بسبب فيروس كورونا | اعر شهر | <https://www.youtube.com/watch?v=ol-VKyBUJT4> .

¹⁹⁹ <https://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=15313&LangID=1&MuftiType=&> المتوفى بسبب فيروس كورونا | اعر شهر | <https://www.iacad.gov.ae/en/Pages/NewsDetails.aspx?NewsID=707>

²⁰⁰ <http://www.aliftaa.jo/DecisionEn.aspx?DecisionId=648#.X71I3MhKhPY> ; "If a Muslim doctor dies while treating a patient of COVID 19, will he get the Sawaab of a Martyr?" <https://www.youtube.com/watch?v=UUKGKRrTPQE>

²⁰¹ Dols 1977: 109-121; van Ess 2001: 298-303; opfattelsen at muslimerne derfor ikke flygtede pandemier og at lærde frarådede medicinsk behandling er dog imidlertid blevet relativiseret: Stearns 2011; Ayalon 2017; "Moroccans and their first experience of quarantine during an epidemic". Baseret på al-Bazzāz 1992.

²⁰² Association des Projets de Bienfaisance Islamiques en France 2020.

²⁰³ Alimardani og Elswah 2020; At medierne fra Golflandene gør grin med "islamisk" medicin står i sammenhæng med deres antiiranske propaganda, men det forudsætter også en forventning om, at dette fænomen vil blive opfattet som mærkeligt: <https://www.arabnews.com/node/1662831/offbeat>; <https://english.alarabiya.net/en/coronavirus/2020/04/20/Watch-Iranian-Islamic-medicine-specialist-says-camel-urine-cures-coronavirus>; *yūnānī ṭibb* tilskrives i dag primært en rolle en præventiv og komplementær rolle, mens alvorlige sygdomme betragtes som biomedicinens ansvarsområde. Liebeskind 1995.

²⁰⁴ Jamaat-e-Islami Hind 2020a; Denne organisation stiftet af den islamistiske ideolog Mawdūdī og i Pakistan stadig et islamistisk parti, i Indien derimod i dag forening stærkt dedikeret til den interreligiøse dialog: Sikand 2004: 74-92.

sunni-dominerede Pakistan, men også fx muslimer i Danmark), er der en tendens til at indrette sig efter myndighedernes anvisninger, også med islamisk argumentation – og også for at vise sig som gode deltagende samfundsborgere. Men der hvor muslimer er i flertal (fx sunni-muslimer i Pakistan eller shia-muslimer i det sunni-ledede Bahrain) er der omvendt flere eksempler på, at muslimer konfronterer myndighedernes beslutninger og bruger islamisk såvel som identitetspolitisk argumentation for at hævde deres ret. Dette gælder også, og ikke mindst, hvor de islamiske aktører og organisationer er uafhængige af staten, hvorimod de fleste sunni-muslimske organisationer i den arabiske verden (og shia i Irak og Iran) som nævnt selv er inkorporeret i den statslige forvaltning.

Hvorvidt pandemien vil sætte varige aftryk på disse forhold mellem majoritet og minoritet, og mellem religiøse aktører og statslige myndigheder, er endnu for tidligt at sige, hvad enten dette drejer sig om islamiske ritualer, forsamlinger eller argumentationsformer. Som alle andre længes alverdens muslimer tilbage til den hverdag – i denne sammenhæng især religiøse praksis – man kendte før denne globale krise. Samtidig er der også mange lande – i den arabiske verden kan fremhæves Yemen, Syrien og Libanon – hvor andre nationale kriser er mere påtrængende, og corona blot har været endnu et af utallige og afgrundsdybe problemer. Som vi har vist i denne artikel kan sådanne kriser – corona såvel som andre – forværre forholdet mellem forskellige grupper i samfundet, og medføre at en af dem bliver udpeget som syndebuk (scapegoating). Men omvendt, og som en mulig positiv konsekvens af corona-krisen, har måske især muslimske minoritets-grupper mange steder nærmet sig staten og majoritetssamfundet på en måde, de ikke har ønsket så stærkt før, eller ikke har haft mulighed for. Her kan pandemien have givet anledning til en fornyet gensidig accept og inklusion, som ellers mange steder har været problematisk – og som da absolut også kan vise sig at være skrøbelig og modsvares af andre tendenser, såvel nuværende som fremtidige.

Litteratur

- Alimardani, Mahsa & Mona Elswah 2020. "Online Temptations: COVID-19 and Religious Misinformation in the MENA Region", *Social Media + Society*, July-September: 1-4.
- Association des Projets de Bienfaisance Islamiques en France 2020. "Khoutbah n°1068 : La contagion dans l'Islam" <https://www.apbif.fr/khoutbah-1068-la-contagion-en-islam/> (set 06.12.2020)
- Ayalon, Yaron 2017. "Religion and Ottoman Society's Responses to Epidemics in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", s. 179-197 In Varlık (red.)
- al-Bazzāz, Muḥammad Amīn 1992. *Ta'riḫ al-awbi'a wal-majā'āt fī al-Maghrib*, al-Ribāt: Manshūrāt al-Kulliyat al-ādāb wal-'ulūm al-insāniyya bil-Ribāt.
- Birt, Yahya 2020. "British Mosques Move to Suspend Services over the coronavirus Pandemic; Time to Focus on the Holdouts", 13-03-2020, <https://medium.com/@yahyabirt/british-mosques-move-to-suspend-services-over-the-coronavirus-pandemic-time-to-focus-on-the-3b6cf3900c7d> (set 28-11-2020)
- Borup, Jørn 2021. "Buddhismens håndtering af COVID-19" *Religion i Danmark 2020*: 170-176, udgivet af Center for Samtidsreligion.
- Brown, Nathan J. et al. 2020. "Islamic Authority and Arab States in a Time of Pandemic" *Carnegie Endowment for International Peace* <https://carnegieendowment.org/2020/04/16/islamic-authority-and-arab-states-in-time-of-pandemic-pub-81563> (set. 27-10-2020)
- Dols, Michael W. 1977. *The Black Death in the Middle East*, Princeton: Princeton University Press.

- Fahmi, Georges 2020. "Pray in Your Homes': Religion and the State in North Africa in Times of COVID-19", *Istituto Affari internazionali* <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/pray-your-homes-religion-and-state-north-africa-times-COVID-19> (set 04.12.2020).
- Fibiger, Marianne 2021. "Hinduisme med vægt på forholdene i Indien", *Religion i Danmark 2020*: 177-187, udgivet af *Center for Samtidsreligion*.
- Fibiger, Thomas 2020. "Silencing the voice of Bahrain? Regime-critical media and Bahrain's London diaspora". *Journal of Arab and Muslim Media Research* 13(1): 51-66.
- Hart, Fuchsia (2020). "Contagion or Cure? A History of Healing and Pandemic in Qom", *Ajam Media Collective* (set. 28.01.2021)
- Hirji, Sukaina; Hirji, Arifali & Lakasing, Edin 2020. "The impact of COVID-19 on Islamic burial rites", <https://www.gmjournals.co.uk/the-impact-of-COVID-19-on-islamic-burial-rites> (set 06.12.2020)
- Jamaat-e-Islami Hind 2020a. "Interview - COVID19, Indian Media & Muslims", <https://www.facebook.com/watch/?v=627040177880507> 05.04.2020 (download 07.12.2020)
- 2020b. "Lessons of COVID-19 for Humanity", <https://www.facebook.com/watch/?v=680771869365481> (set 28-11-2020)
- Kühle, Lene 2021. "Danish Muslims under COVID-19 through the lens of the post-secular society", *Tidsskrift for Islamforskning*.
- Langholm Larsen, Tina et al. 2020. "Vi har lukket ned for alle aktiviteter': Håndteringen af COVID-19-krisen hos anerkendte trossamfund i Danmark", https://samtidsreligion.au.dk/fileadmin/Samtidsreligion/Trossamfund_under_coronakrisen/Artikler/26.05.2020.pdf (set 07.12.2020)
- Liebeskind, Claudia 1995. "Unani Medicine of the Subcontinent", s. 39-63 In: Jan van Alphen & Anthony Aris (eds), *Oriental Medicine: an Illustrated Guide to the Asian Arts of Healing*, London: Serindia Publications.
- Lynch, Marc 2015. "After the Arab Spring. How the Media Trashed the Transitions", *Journal of Democracy* 26(4): 90-99.
- Mirza, Jaffer A. 2020. "Pakistan's Hazara Shia minority blamed for spread of COVID-19" *Institute for Development Studies* <https://www.ids.ac.uk/opinions/pakistans-hazara-shia-minority-blamed-for-spread-of-COVID-19/> (set 27-10-2020)
- "Moroccans and their first experience of quarantine during an epidemic" *Ya Biladi* 24.03.2020, <https://en.yabiladi.com/articles/details/91138/moroccans-their-first-experience-quarantine.html> (set 23.11.2020)
- Office of the Mufti 2020. "Fatwa on Precautionary Measures in Dealing with the COVID-19: Administration of Muslim Law Act (Chapter 3, Section 32)" *Majlis Ugama Islam Singapura* <https://www.muis.gov.sg/officeofthemufti/Fatwa/Fatwa-COVID-19-English> .
- Opwis, Felicitas 2019. "Maqāṣid al-Sharī'ah", s. 195-207 in: Khaled Abou el Fadl, Ahmad Atif Ahmad & Said Fares Hassan, *Routledge Handbook of Islamic Law*, Abingdon & New York: Routledge.
- Philippon, Alix 2011. *Soufisme et politique au Pakistan: le mouvement barelwi à l'heure de "la guerre contre le terrorisme"*, Paris: Karthala & Aix en Provence: Sciences Po.
- Riexinger, Martin 2021. "Islamic Responses to the COVID-19 pandemic in India and Pakistan", *Tidsskrift for Islamforskning*.
- Ross, Eric S. 2006. *Sufi City: Urban Design and Archetypes in Toubā*, Suffolk: Boydell & Brewer.

- Sarıyıldız, Gülden & Macar, Oya Dağlar 2017. "Cholera, Pilgrimage, and International Politics of Sanitation: The Quarantine Station on the Island of Kamaran", s. 243–274 in: Varlık (red.)
- Sikand, Yoginder 2004. *Muslims in India Since 1947: Islamic Perspectives on Inter-Faith Relations*, Richmond: Taylor & Francis.
- Silva, Tudor Kalinga 2020. "Identity, Infection and Fear: A Preliminary Analysis of COVID-19 Drivers and Responses in Sri Lanka", *International Centre for Ethnic Studies* <http://ices.lk/wp-content/uploads/2020/05/IDENTITY-INFECTION-AND.pdf> (set 16-10-2020).
- South Africa: North Gauteng High Court, Pretoria 2020. "Mohamed and Others v President of the Republic of South Africa and Others" (21402/20) [2020] ZAGPPHC 120; [2020] 2 All SA 844 (GP); 2020 (7) BCLR 865 (GP); 2020 (5) SA 553 (GP) <http://www.saflii.org/za/cases/ZAGPPHC/2020/120.html> .
- Stearns, Justin K. 2011. *Infectious Ideas: Contagion in Premodern Islamic and Christian Thought in the Western Mediterranean*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ṭāhir ul-Qādrī, Muḥammad 2020a. "Commandments for Friday and Congregation Prayers in mosques during Pandemic | Part-1" *Shaykh-ul-Islam Dr Muhammad Tahir-ul-Qadri* <https://www.youtube.com/watch?v=2K-98kAQIqE> 26.03.2020 (download 22.09.2020)
- 2020b. "Special Prayer & Commandments for Friday and Congregation Prayers in mosques during Pandemic | Part-2" *Shaykh-ul-Islam Dr Muhammad Tahir-ul-Qadri* <https://www.youtube.com/watch?v=A-EdEK0YS9Q> 27.03.2020 (set 22.09.2020)
- 2020c. "Spiritual Vaccine for coronaVirus | Shaykh-ul-Islam Dr Muhammad Tahir-ul-Qadri" *Shaykh-ul-Islam Dr Muhammad Tahir-ul-Qadri* <https://www.youtube.com/watch?v=lxLwGh3wNCU> 02.04.2020 (download 13.10.2020)
- Timol, Riyaz 2020. "Mosque closures and religious authority in the British Muslim Community amidst COVID-19", *Journal of British Muslim Studies*, <https://www.britishmuslimstudies.com/post/mosque-closures-and-religious-authority-in-the-british-muslim-community-amidst-COVID-19>.
- van Ess, Josef 2001. *Der Fehltritt des Gelehrten: Die "Pest von Emmaus" und ihre theologischen Nachspiele*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Varlık, Nükhet (red.) 2017. *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, Croydon: ARC Humanities Press.
- Wyatt, Tim 2021. "New board of scholars is unifying fragmented Muslim communities". *Religion Media Centre*, <https://religionmediacentre.org.uk/news/new-board-of-scholars-is-unifying-fragmented-muslim-communities/>, (set 11.01.2021).